

Триколенко О.В., Триколенко С.Т.

ПІДВІСКА «СКАРАБЕЙ» АНДРІЯ КОМАРОВА

Ювелірне мистецтво України ХХІ століття розвивається в тісному синтезі зі світовим культурно-мистецьким процесом, воно зображає та по-своєму інтерпретує різноманітні художні прийоми. Велику увагу митці приділяють дослідженню і осмисленню історичних прийомів роботи, а також основних форм ювелірних виробів, принципів комбінування матеріалів. У дослідженні еволюції історичних, культурних, мистецьких процесів та їх складних взаємозв'язків значний інтерес становлять твори сучасних митців, у яких вони повторюють й розвивають мистецтва Давнього світу¹. Досить поширеними є репліки певних знаменитих прикрас, які відтворюються в різних техніках, із застосуванням різноманітних матеріалів. Зокрема, надзвичайно плідне підґрунтя для художніх пошуків створено митцями Стародавнього світу. Відомі сучасні інтерпретації скіфських, грецьких, римських прикрас. Час від часу до культурного спадку Древнього Єгипту звертаються сучасні українські ювеліри. Нашу увагу привернуло незвичне трактування класичної єгипетської прикраси. Підвіска «Скарабей» художника-ювеліра зі Львова Андрія Комарова, виконана у формі крилатого скарабея зі срібла з чорнінням у техніці філіграні (рис. 1).

За словами автора, задум навіяний враженнями від давньоєгипетського мистецтва. Початкова ідея виникла у знайомій художника, яка розробила ескіз та підбрала матеріали. Він сам адаптував ескіз під техніку філіграні та вніс певні корективи. В процесі роботи відбулися певні зміни, проте загальний силует було втілено відповідно до початкового задуму. Втілення прикраса здобула у 2015 році.

Слід звернути увагу на історичні аспекти появи такого типу прикрас. Зокрема, подібний вигляд ювелірного виробу став відомим після відкриття шедеврів ювелірного мистецтва Древнього Єгипту в гробниці фараона Тутанхамона, серед яких є кілька прикрас у вигляді крилатих скарабейів. На всіх художнє рішення формально втілює ієрогліфічному написанню тронного імені фараона Тутанхамона – Небхепрура – володар Світанкове Сонце.

Рис. 1. Підвіска «Скарабей» Андрія Комарова, 2015 р. Фото автора

Цьому написанню відповідає:

1. Прикраса, в якій по вертикалі зіставлені: схематичний блакитний човник – знак «неб», три вертикальні червоні риски – промені, лазуритовий скарабей та сердолікове померанчево-червонувате сонце над ним (рис. 2).
2. Лазуритовий скарабей з золотими крилами (рис. 3).
3. Прикраса, в якій по вертикалі зіставлені: схематичний човник – знак «неб», три вертикальні золоті риски – промені, лазуритовий скарабей, серп місяця з диском затіненої частини над ним. На прикладі цієї прикраси добре видно тонку ньюансировку кольорів, застосовувану в давньоєгипетському ювелірному мистецтві: серп зроблений з жовтого золота, а диск з більш прохолодного – лимоннуватого (рис. 4).
4. Прикраса, в якій майже таке ж зображення складає центральну частину більшої композиції (рис. 5).
5. Текстово відрізняється велика нагрудна прикраса зі скарабеем із лівійського скла (рис. 6).

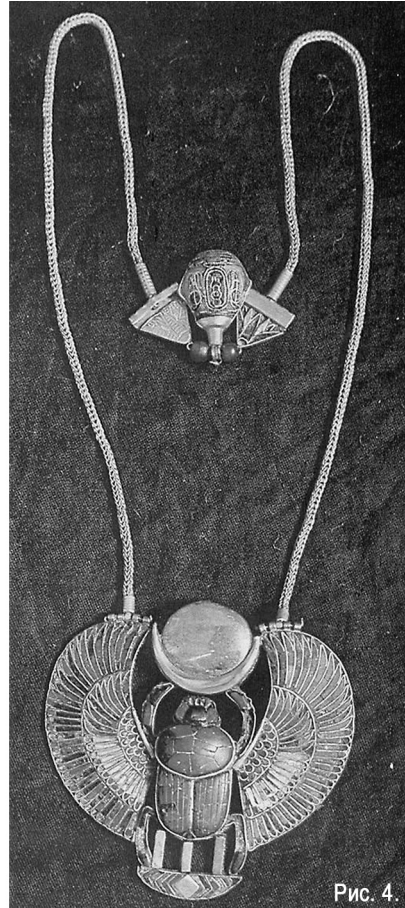
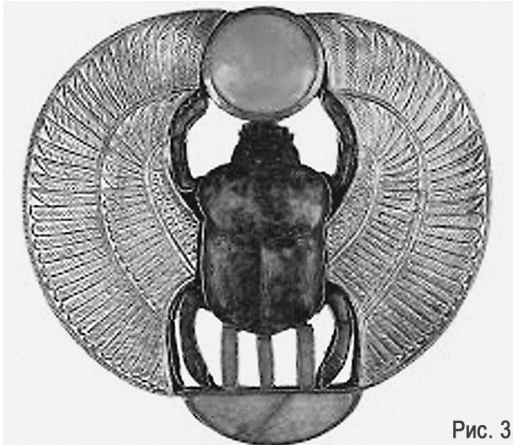
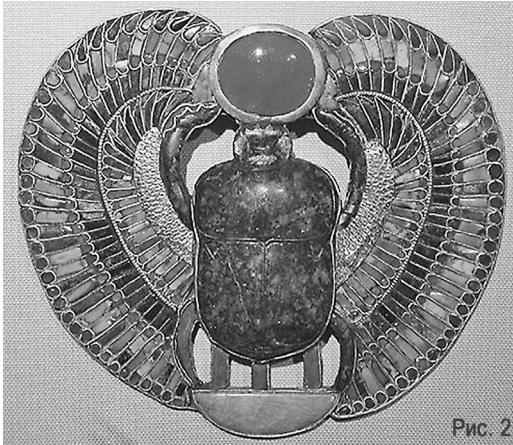

Рис. 2. Пектораль в формі крилатого скарабея з сонячним диском з гробниці Тутанхамона, Каїрський музей. Композиція: схематичний блакитний човник – знак «неб», три вертикальні червоні риски – промені, лазуритовий скарабей та сердоликове померанчево-червонувате сонце над ним

Рис. 3. Кулон з крилатим скарабеем з гробниці Тутанхамона, Каїрський музей. Лазуритовий скарабей з золотими крилами

Рис. 4. Підвіска, що складається з фігури скарабея, трьох вертикальних пластинок, сонячного диска та знаку «неб», відтворює ім'я фараона «Нехепрура». Прикраса, в якій по вертикалі зіставлені: схематичний човник – знак «неб», три вертикальні золоті риски – промені, лазуритовий скарабей, серп місяця з диском затіненої частини над ним. Виріб з гробниці Тутанхамона, Каїрський музей

Рис. 5.

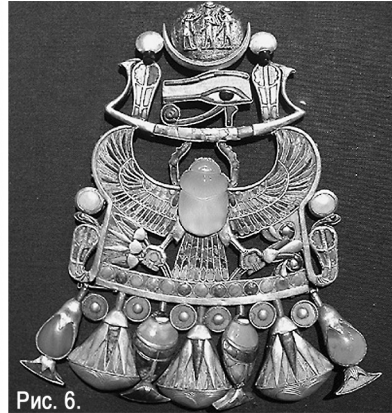

Рис. 6.

Рис. 5. Пектораль в формі крилатого скарабея з сонячним диском, доповнений двома уреями та орнаментом з бутонів німфей. Виріб з гробниці Тутанхамона, Каїрський музей

Рис. 6. Кулон з крилатим скарабеем з гробниці Тутанхамона, Каїрський музей. Скарабей вирізьблений з лівійського скла – халцедона

На інших прикрасах сонце замінене на формально схожий серп місяця з опуклим диском самого затіненого об'єму небесного тіла.

Рідкісний матеріал – лівійське скло – імпактит – мінерал, що утворився внаслідок удару метеорита об піщаний ґрунт. Про цей матеріал стали фахово говорити тільки нещодавно. Скарабей вирізьблений з жовтувато-зеленого напівпрозорого шматочка такого скла. Під фігуркою скарабея немає човника. Вгорі він підтримує ладдю з двома уріями, оком Гора між ними та серпом з диском місяця над ним. Ця прикраса особливо цікава зображенням затіненої частини місяця, що при ясному небі підсвічується попелястим сянням: у порівнянні з яскравим золотим серпиком вона зроблена темнуватою. Це свідчить, що на всіх подібних схемах з серпом і диском над ним зображений саме місяць.

Вірогідно, прикраси де сонце замінене місяцем мали асоціативний поховальний зміст. Варто зазначити, що всі ювелірні вироби Стародавнього світу мали не лише декоративну функцію, а й глибокий філософсько-сакральний зміст. Одні прикраси вважалися оберегами від різноманітних нещасть, талісманами удачі, символами божественної прихильності. Їхнє призначення обмежувалося світом живих. Велика увага приділялася переходу в інший світ: різні культури по-різному трактували загробне життя, але спільною рисою вірувань всіх народів

була ідея відродження, оновлення сутності в тій чи іншій реальності. В давньоєгипетській філософії одна з провідних ідей – про вічність кругообігу життя, вона має під собою потужне релігійно-міфологічне підґрунтя. Переродження душі залежало від пройденого життєвого шляху на землі – суд богів піддавав померлого психостазії, внаслідок чого приймалося рішення про його переродження або остаточне знищення. Місячний диск – світило, яке з'являється вночі, та іноді помітний вдень був своєрідним маяком для душ померлих. У багатьох народів місячна дорога вважалася шляхом до потойбічного світу. Взаємодія між світилами також посилювала взаємозв'язок між світами, та поглиблювала сакральний зміст артефактів. Натомість одним із найбільш змістовних символів відродження вважалося Сонце – божественне світило, яке щовечора зникало за обрієм, а на ранок знову здійснювалося в небесах. Саме тому прикраси із зображенням сонячного диску в тому чи іншому обрамленні були найпоширенішими. Проте в міфологічних традиціях деяких культур саме місяць розглядався як божество відродження – адже він проходить певний метаморфоз під час зміни фаз: змінюється не лише товщина серпа, а потім і форма; змінюється колір і положення відносно власної вісі. З місячними фазами пов'язувалися майже всі господарські справи, саме місяць визначав початок посівної в багатьох народів Європи. Єгипетська модель світобудови відводила місяцю також роль хранителя знань – фіванський лунарний бог Аах (Ях) в добу Середнього царства вважався покровителем мудрості, пізніше ці функції були передані Тоту, а культ Ааха поступово нівелювався.

Розглядаючи прикраси з гробниці Тутанхамона, ми можемо звернути особливу увагу на композиційні відмінності, які, на нашу думку, визначають сакральне спрямування прикраси – талісман життєвої сили чи амулет для захисту душі на шляху до потойбіччя й подальшої підготовки до відродження. Спільну рису для всіх запропонованих прикладів являє собою композиція із зображенням диску та фігури скарабея, яка є смисловим центром прикраси. В усіх прикрасах крила скарабеїв зроблені у техніці перегородчастої емалі. Проте дві прикраси суттєво відрізняються від інших – скарабеїв зображено не поодинокі, а в оточенні пишних додаткових елементів – пальмет, які підтримують композицію знизу. Таке трактування значно посилює художнє та символічне сприйняття прикраси, але основна увага концентрується довкола скарабею.

Слід згадати також прикраси, в яких скарабей з сонячним чи місячним диском являє собою змістовний центр багатопігурної композиції. Зокрема, Пектораль царівни Меререт (прибл. 1840 р. до н. е.)² з колекції Єгипетського музею у Каїрі містить кілька масштабних фігур довкола центральної – скарабея (рис. 7). Таке домінуюче положення підкреслює його значущість та загальну орієнтованість прикраси на життєвий цикл. Матеріали цієї прикраси – золото, сердолік, лазурит, фаянс оздоблюють зображення цілком канонічно, дотримуючись колористично-змістовної традиції.

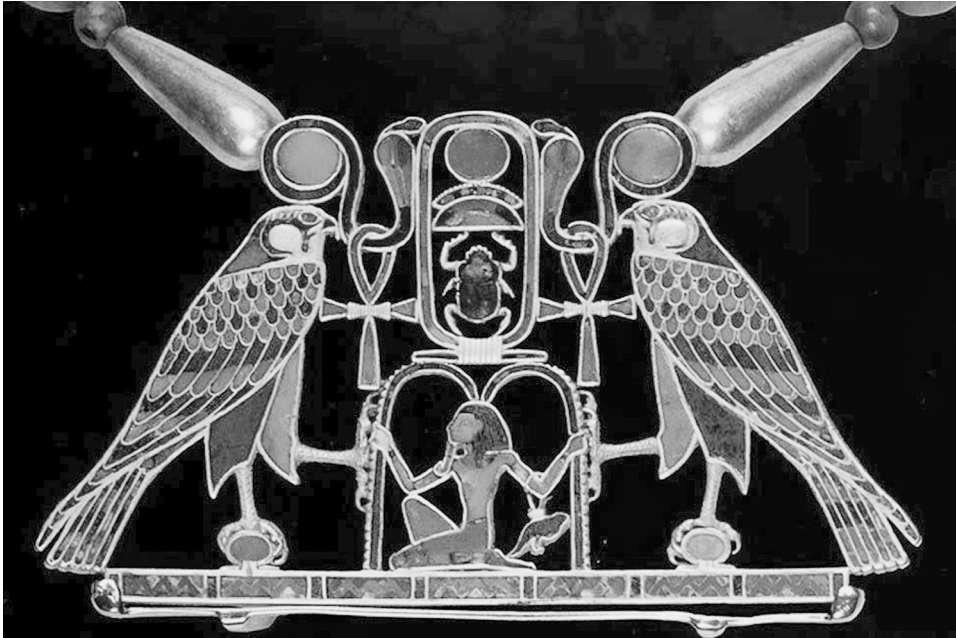

Рис. 7. Пектораль царівни Меререт, з колекції Єгипетського музею в Каїрі

Необхідно розглянути докладніше символічне значення зображення жука-скарабея. Обожествлений Священний скарабей (*Scarabaeus sacer*) – вид жуків роду Скарабеї. Ареал їхнього проживання на Африканському континенті зосереджується в північному регіоні, також їхні популяції населяють Північне Причорномор'я, зокрема Південно-східну Україну, Степовий Крим. Особливості піклування жуків про личинки, їх дбайливе запасання їжі та перекочування її у безпечне місце викликали подив і захоплення. Довгі, сповнені перешкод й небезпек мандрівки скарабеїв з круглими навозними шарами, всередині яких вони зберігали свої личинки, викликали асоціації з рухом небесних світил. Поважне місце в єгипетському пантеоні жуки здобули завдяки своїй працьовитості та наполегливості – адже Сонце й Місяць щодоби долали шлях від обрію до обрію, і хто міг допомогти їм в цьому, як не одна з найпрацьовитіших істот, до того ж, звикла до перекочування круглих об'єктів? Так само, як сонце плине небосхилом, скарабей рухається землею; так само, як від сонячних променів народжується життя на землі, з шарів скарабеїв народжується нове покоління. Ототожнення жуків, звиклих до життя на землі з небесними поводириями світил на багатьох зображеннях супроводжувалося додаванням розкішних пташиних крил. Відомі також антропоморфні зображення Хепрі – творця життя, в яких тіло людини поєднується з головою у вигляді скарабея. Народження потомства з мулу, навозу та мертвої плоти уособлювало щоденне народження сонця з п'тьми.

Повертаючись до виробу Андрія Комарова, можемо проаналізувати принципи осучаснення традиційної давньоєгипетської прикраси. За

загальною схемою скарабей зображений досить канонічно. Проте, художник-ювелір допрацював свою творчу роботу, перш за все, за змістом. Замість ієрогліфічного знаку «неб» – «володар» скарабей спирається на зображення сонця з променями. У доповненні до давньоєгипетської філософії зміст прикраси набув значення руху Сонця та Місяця відносно спостерігача на Землі. В основу роботи, не зважаючи на всі технологічні відмінності покладено давньоєгипетський принцип «монументальності» ювелірного виробу. В його роботі підкреслено художнє, а не оповідне чи декоративне мислення – всі компоненти орієнтовані на цілісне сприйняття задуму, на можливість безкінечного філософсько-змістовного осмислення. Ювелір застосовує характерну для давньоєгипетського ювелірного мистецтва передачу кольорів – робить їх наближеними до реальних. Молочно-золотистий відтінок місячного диску протиставляється червоно-оранжевому кольору сонця. Срібло має протилежні золоту сакральні властивості, його також називають місячним металом. Це додатково підкреслює загальну орієнтацію виробу на місячну, а не сонячну сутність – сонце, яке тягне скарабей ногами лише супроводжує масштабний місячний диск, воно не являє собою основний композиційний центр. Вставки виконані з турмаліну, сердоліку й титаніту. Замість прожилок та кольорових вставок крила оформлені закрученими джгутиками, які орнаментально нагадують пір'їни. Подібний прийом асоціативної стилізації досить поширений в техніці філіграні – неможливість використання емалей і вставок каміння зумовлює необхідність пошуку специфічного «мережива» зі срібної проволочки, яке б відповідало структурі крил. Так виникли дві різні структури – пряма джгутіподібна та закручена. Переплітаючись, вони утворили унікальний орнамент, подібний одночасно і до пір'я, і до оксамитових крил метеликів. Вставки виготовлені з турмаліну, сердоліку, титаніту. Розміри підвіски порівняно невеликі – 6 см, в ширину і 7 см, в висоту, проте навіть в такому масштабі вона сприймається досить монументально завдяки своїй художній цілісності.

Розглядаючи цей кулон в контексті інших виробів Андрія Комарова, ми можемо стверджувати, що ювелір прагне максимально розкрити не лише зовнішню красу каменів, а і їхні сакральні властивості. Він завжди звертається до езотеричних та психологічних характеристик обраних каменів, комбінуючи матеріали так, що їхні властивості гармонічно переплітаються. Митець втілює відомі образи загальноприйнятих захисних амулетів, трансформуючи їх відповідно до структури обраних матеріалів. У всіх своїх роботах він прагне максимально розкрити природну красу каміння, обираючи для цього унікальні, неповторні форми.

Підвіска «Скарабей» втілює образ захисного амулету, осучасненого та трансформованого відповідно до художнього бачення ювеліра й особливостей обраної техніки. Яка ж актуальність ювелірної прикраси з давньоєгипетською символікою для України? Високоосвічена нація, в якій наростає інтерес до культурного спадку Давнього Світу, в тому числі

великої давньоєгипетської цивілізації. Споглядання унікальних зразків ювелірного мистецтва давнини посилює інтерес до витворів сучасних митців, які втілюють обереги в сучасних техніках.

Ювелірні вироби Андрія Комарова розкривають унікальність кожного окремого каменю: художні рішення демонструють вміння майстра підкреслити форму каменю завдяки характерним лініям металу. В багатьох ювелірних творах метал виступає пасивним тлом – виконує лише практичні функції оправи та кріплення. Проте у виробах Андрія металеві основи втілюють також потужну декоративно-композиційну функцію. В даному випадку роботу ювеліра можна порівняти з музикою: звуки природи, доповнені грою на класичних або етнічних інструментах, стають довершеними творами мистецтва. Так само тонкі лінії металу формують витончені, деталізовані оправи, в яких камені набувають особливого, досконалого «звучання».

Примітки:

¹ Триколенко О.В., Триколенко С.Т. Перстень «Вепр» С.М. Серова // Музейні читання, Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки» 9-11 листопада 2009 р. К.: 2010. С. 232-242.

² Електронний ресурс, режим доступу: <http://eligium-art.com/archives/1000>